

THEOLOGIA PRACTICA

Fekete Csaba*

Debrecen

Megverselt *Énekek éneke* (1700 körül)

Ez a református alkotás egy genfi zsoltár dallamára énekelhető bibliai könyv, amely a bibliai históriák hagyományát folytatja. Nem szövegversnek készült, tudniillik hajdan minden rímes és strófikus verset énekeltek.

A mai érdeklődő itt könnyen olvasható formában kapja az éneket a legszükségesebb magyarázatokkal, tehát nem betű szerinti, azaz nem kritikai szövegkiadás gyanánt. A kéziratban nincsenek írásjelek, az ötvenhét versszakból csupán az utolsó végén találunk pontot, illetve előbb egyszer-egyszer, viszont ezekben az esetekben az író vagy verselő azzal a céllal teszi ki őket a kézirat jobb oldali margóján, hogy a bibliai fejezet verseire utaljon; és mindig sorvégi pont jelzi azt, amikor a bibliai vers sorszámát következik.

Háromszor vala-vala rímre bukkanunk. Ez is közvetlenül a Vizsolyi Bibliához való szoros kötődésből ered. A verselő egyszer szó szerint illesztette bele énekébe a tizenegyes sorpár hosszával megegyező bibliai verset (5,2):

„Jaj nékem, mert »Én elaluttam vala,
íollehet lelkemben vigyázoc vala«...”

Máshol többször ismétlődik a „Térj meg” felszólítás, mert ezt a megfelelő bibliai versben is négyszer olvassuk (6,2). Van némi eltérés a szorosan követett Bibliai szövegtől, de meglehetősen kevés. Ilyenkor a rím és a strófaszerkezet akadályozta meg valamelyik apró részlet megjelenítését a verssorban. Ilyen a többször fölbukkanó „szarvasoknak fia” mellől elmaradt életterük földrajzi megjelölése: „a Bethernek hegyén” (2,17). Máskor pedig ugyancsak terjedelmi okok miatt volt szükséges egy hozzáadott szó, illetve legfeljebb néhány szavas bővítmény egy-egy sorban. Így az „ígyatoc és részegedgyetec meg” (5,2) biztatáshoz ez járul: „Zajongjatok ifjak, s örvendjetek”.

* Fekete Csaba (Gacsály, 1940) a Debreceni Református Gimnáziumban (1954–1958; az érettségivel együtt kántori oklevelet is szerzett), a Debreceni Theológiai Akadémián (1959–1964) és Skóciában (Trinity College, Glasgow, 1969) végezte tanulmányait. Könyvtárosi diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett (1979). Kápláni vizsgája után a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár munkatársa volt. PhD-fokozatát a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán szerezte (2003). Tagja a Magyar Egyházzenei Társaságnak, az Egyetemes Konvent Liturgiai és Énekeskönyvi Bizottságának. Kutatási területe református könyvtártörténet, kegyességtörténet, liturgia, himnológia.

A bibliai nyomtatott szövegtől eltérően számos nagybetűs szó ismétlődik: „Barátom”, „Fattyú nap”, „Fékekben”, „Férfiak”, „Galambok”, „Gerendái”, „Jegyese”, „Torony”, „Tövissek”, „Pálma”, „Pomagránát” stb. Igen gyakori a szavak és szótartozékok mai megszokásunktól eltérő egybeírása vagy éppen különírása, továbbá a hangzók mára idejét múlt jelölése, valamint az egykori kiejtéshez igazodó helyesírás. Ezek csak kivételesen maradtak meg az ének mostani közreadásában.

Tehát jelenlegi helyesírásunktól eltérő megoldásokkal gyakran találkozunk, közülük nem mindenik zavarja a megértést. A megőrzött hosszú magánhangzók és mássalhangzók nem okoznak gondot, hozzájárulnak a verselés jellemzéséhez, és az egykori kiejtést közvetítik. Helyenként föltűnnek elavult, kiveszett szavak, homályos értelmű sorok. Ezekre is magyarázatot talál a mai olvasó. Szükséges volt azonban az írásjelek pótlása, és több vagy kevesebb egységesítés is. Lábjegyzetekben olvasható a másolási hibák értelmezése és néhány hibás szótagszámú sor javítása, majd a szövegközlés után egyes pontokhoz fűzött rövid értékelés alakjában további részletek következnek.

A jelen közreadás terjedelme korlátozott, ezért az értelmező jegyzetek és felvilágosítások csupán summázhatják a kutatási eredményeket és az eddig felderített összefüggéseket.

A mostanáig kiadatlan éneknek nincs közvetlen irodalma, így a közreadás végén csupán bibliográfiai kézikönyv és egy korábbi megverselés kritikai kiadása nevezhető meg, valamint egy kapcsolódó tanulmány.

Műfaj és folytatódás

A gyűjtemény első kötetében több *dallamra megverselt* bibliai téma, történet sorakozik. Újszövetségi, latin címekkel *A Megváltó hét könnye, hét sebe, hét utolsó szava*. A gyűjtemény korabeli énekeskönyvekből jól ismert dicséretes dallamára született énekeket is tartalmaz, ezek ószövetségi és újszövetségi témájúak.¹ Az itt közreadott ének mellett szám szerint még hat született szintén a zsoldárok dallamára. Ezek a hatsoros és nyolcsoros dallamok ma már nem mindenütt ismertek vagy kedveltek, sorban ezek: 6., 25., 42., 49., 102. (erre két ének született) és 141.² Van még hat ének dicséretdallamra.³ A latin vagy latinból átdolgozott énekek fölöt nincs dallamjelzés, amely csak ezeknél hiányzik.

¹ Mária Magdolna, Pál és Zákheus alakja jelenik meg ilyen címmel: *Az mennyország három cégéres személyeknek adjudicáltott*. Salamon példabeszédeinek 11. részéből készült az *E világnak... felserkentő Trombitája*, a Prédikátor 12. részéből pedig a *Vén ember éneke*. Ézsaiás 63–64. részére alapul a *Fobászkodó éneke az szent eklézsiának*. Kéziratos verseink bibliográfiája nem sorolja fel ezeket, csupán summásan említi: „További vallásos versek...”; vö. Stoll Béla (összáll.): *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*. 2. javított és bővített kiadás. Balassi Kiadó, Budapest 2002, 197. szám.

² Lukács evangéliuma 10. részéből az irgalmas samaritánus alakja jelenik meg ilyen címmel: *Az igaz keresztyéni szeretetek az Idvezítő Jézus példái tanítása szerént*. Ez az első bűnbánati zsoldár dallamára készült. Jób 19. részéből való az *Örökekévalóságnak oszlopa* a Tízparancsolat-zsoldár dallamára (141). A többi ének kezdősora: *Adjatok dicsőséget Istennek; Aranyalma ragyognánya; Én bará-*

Az énekek többségében számos verssorral párhuzamosan találunk megjelölt bibliai hivatkozást. Általános jellemzője volt ez később Szőnyi Benjámintól énekköltészetének is. Találkozunk tehát itt a 17. században lassan megszűnő vallásos (református és protestáns) költészeti ág, a bibliai históriák utódával és továbbélésének példáival. Ez a verselés nem törekszik szabad és szárnyaló költői megoldásokra, hanem a bibliai tartalom hű és énekelhető változatára, ugyanakkor egyes szójátékot alkalmazó rímpárokban felfedezhető bennük helyenként némi manierista vagy barokk hatás is.

Mikor és hol másolhatták?

A kötet nem tartalmaz helységnevet. Egyetlen kivétel kínál némi fogószót: valaki vastag tintával újra meghúzta az egyik később beírt latin ének, a *Stabat iuxta Crucem Christi*⁴ egyes részleteit, szavait; fölötte a cím kézírása ahhoz hasonlít, amely az előzőeken Beregszászi Tóth Péter nevét örökítette meg, ez a „*Quaedam Cantiuuncula Suavissima Aô 1758*” (68a).⁵ E latin ének végén olvashatjuk a javítás vagy másolás helyét: „In Tugurio 7tem Subpalatij mp.” (69a). Ez Debrecenre utal, mert máshol nem laktak a tógátus diákok saját kunyhóban, illetve nem nevezték így a földszintes szobákat.

Az első kéz viszonylag egységes nyelve és helyesírása azt is jelentheti, hogy a másoló, leíró az énekeket saját szokásához igazította. Hajdúsági, erdélyi és egyéb helyekre is gondolhatunk; egyszerűen a Tiszántúlra. A dunántúli vonásoknak semmi jelét nem lehet felfedezni. Vecsei Papp István (kb. 1690–1742) bűnbánó éneke (ő maga ezt nehezen írhatta, hiszen tagadta azt a vádat, amelyért Siklóson börtönt is viselt, hogy mint szatmári prédikátor, megfojtotta feleségét) az 1733 utáni években születhetett. Az epitáfiumok között fölbukkan Veszprémi B. István (1637–1713) erdélyi püspöké és gyulafehérvári prédikátoré, vagyis a gyűjtemény korai hányada a 17. században keletkezhetett, viszont a 18. század húszas-harmincas éveiben másolhatták össze. A leíró (egyben énekszerző?) lehetett a Beregszászi család megnevezetlen tagja, például egy másuttanult és korábbi Péter. A második kéz írása, amely máshol nem található a kötetben, a *Megvirágzott az mondola*.⁶

tím, könyörüljetelek; Könyörületesség Atyja; Noha későn jött eszemben; Ó, Jehova, kegyes Atya; Szemeim hozzád, Jehova. Stoll Béla bibliográfiája csak a legutolsót jegyzi.

³ A következő dicséretes és halottas énekek dallamára: *Harv ember élete teljes életében; Jövel, Szent Lélek, Úr Isten; Mennybéli felséges Isten; Mit használ, kérlek, e világ; Tudjuk, Uram Isten, hogy mind meg kell halnunk.*

⁴ Stoll Béla bibliográfiája elhagyja a kezdősört, az ének másholi előfordulását nem ismeri.

⁵ Stoll Béla bibliográfiája ezt említi az évszám miatt kezdősora nélkül, és az ének másholi előfordulását sem ismeri.

⁶ Stoll bibliográfiája azért közli kezdősorát, mert megvan a Vári Miklós todalékában (másolat az 1770-es évek elejéről), és a Bicskei Tóth János valamivel későbbi énekeskönyvében; vö. Stoll Béla: *i. m.* 300. és 336. szám.

Szerzőség

A tulajdonost nem tekinthetjük szerzőnek. A gyűjtemény előzőkére beírta ugyan valaki: „Scripsit Petrus Tóth de Beregszász”, viszont az első kötet zömét író kéz más, hasonmás mutatja keze vonását. Csupán egyetlen némileg hasonló írású ének van, de néhány szóból az egyezés nem kétségtelen. Ismét más kéztől való a keltezés, noha ezt a szakirodalom elfogadta a gyűjtemény keletkezési idejeként.⁷

Az előzőken Beregszászi Tóth István tulajdonosi bejegyzését olvashatjuk: „Ex libris Stephani B. Tóth mpria”. Ő adta hozzá a keltezést: „1736. P. A. De. p. t. C. Col.” Debrecenben huszonöt Beregszászi (Bereghszászi, Berekszászi) tanult, közöttük két Péter is. A gyűjtemény névadója nem lehet azonos az 1722. február 28-án beiratkozottal. Ő egy évtizeddel később harmincas éveiben járhatott. Számontartott diákisztséget nem jegyezték Debrecenben, pedig akkor még felsőbb tanulmányai után nagyjából tíz évvel is itt kellett volna élnie és kollégiumi tisztséget viselnie. Számba jöhető Beregszászi István sincs. Van ugyan kettő, de ők 1648-ban, illetve 1651-ben iratkoztak be. Az első kötet zömének leíróját így ismeretlennek kell mondanunk, habár lehetséges, hogy egy részüknek szerzője, illetve összeírója a Beregszászi család megnevezetlen tagja volt.

A két kötet kéziratot a Beregszászi család őrizte, és a debreceni építész és rajztanár utód, Beregszászi (Nagy) Pál (1790–1865) ajándékozta a Református Kollégium könyvtárának. A szakirodalmi elnevezés jobb híján elfogadható, de a mondottak miatt nem jelentheti egyben a legkorábbi másolót vagy éppen szerzőt. Az első kötet zöme ugyanannak a kéznek a munkája. Ha neve megvolt a kötésen, nem maradt meg. A 20. században a Református Kollégiumnak dolgozó helyi Varjas Pál könyvkötő újrakötötte az azóta ismét megviselt első kötetet, s ezért ha *superexlibris* volt rajta, az megsemmisült.

Ki lehetett a verselő? Vagy kántori tisztséget is betöltő kollégiumi deák, vagy már rektor, vagy ebben a tisztségben ordinálásra készülő ifjú prédikátor, mert egy heti imádságot is írt, vagy inkább másolt az első kötet végére. Abból gondolhatunk erre, hogy a valószínű feloldás: *pro tempore cantor* [vagy *collega?*] *collegii*. Ez Debrecenre vonatkozhat, de ezt jelenleg nem igazolhatjuk.

Az énekversek részben 17. századiak. Például Apafi sírfeliratát nem írhatta 18. századi szerző, csak másolhatta. Azokat a tételeket sem írhatta, amelyek megjelentek a 17. századi versek kritikai kiadásában. A 17. századnak tekinthető énekek többsége vélhetően csupán későbbi másolatban maradt meg, beleértve az itt közreadottat is. Forrásuk kéziratban terjedő énekek és versek korábbi gyűjteménye lehetett.

⁷ Minden más támpont hiányában a szakirodalmi nyilvántartás a fent idézett két bejegyzés alapján tekinti a keltezést a leírás (vagy énekszerzés) kezdő és záró időpontjának: 1736–1738; vö. Stoll Béla. *i. m.* 197. szám.

Dallam és versforma

Ebben a gyűjteményben a genfi zsoltárdallamra született énekek aránya nyújt némi támpontot a keletkezéshez. Szenci Molnár zsoltárkönyvének francia dallamai a 17. század közepétől terjedtek el egyre fokozódó mértékben, amikor a lőcsei énekeskönyv hozzáragasztotta a zsoltárkönyvet a gyülekezeti énekeskönyvhöz, és ennek nyomán a 150 zsoltár napjainkig része a református gyülekezeti énekeskönyvnek. Ez nem járhat szükségszerű datálással, nem következik belőle olyasmiről, hogy például az 1700 utáni időre keltezzük az ének szerzését.

A gyűjteményben megmutatkozik a versszerző zenei jártassága; látszik, tudja, hogy a genfi dallamok szerkesztésének gyakori fogása két rövidebb strófa egybefoglalása, itt két négy soros helyett nyolcsoros, párosrímes tízes és tizenegyes sorokkal (11a 11a 10b 10b — 11c 11c 10d 10d). Többször egy másik szereplő veszi át az énekszót a *félstrófa* határán, ez a gyakorlat és ilyen felezés valóban egyik fő jellemzője e dallamoknak (a 45. zsoltár dallama 1545-ben jelent meg először). Debrecenben 1723-tól sorozatban jelentek meg az „öreg debreceninek” nevezett énekeskönyv kiadásai. Ha a zsoltárdallamot a másoláskor adták volna hozzá a vershez (ezt a kötet többi zsoltárdallamra született éneke cáfolja), volt mód tájékozódásra. A forrás (illetve minta) korábbi is lehet, hiszen 1612-től 1805-ig a magyar Biblia minden kiadásában megjelent a *Psalterium Ungaricum*. Ez a bibliai könyv régi időtől fogva kapcsolódik a 45. zsoltárhoz, Bogáti Fazakas Miklós is erre hivatkozott a 16. században,⁸ de ő mára egy ismeretlen ének dallamát nevezte meg.

Szenci Molnár kora folytatta a 45. zsoltár jelképes értelmezését. A summa (felirat) szerint: „Jövendölés a Krisztusról úgymint az ő gyülekezetinek vőlegényéről”. A Vizsolyi Bibliában a lapszélén így jelzik az Énekek éneke szereplőit: „Anyaszentegyház” és „Krisztus”. Ez tovább él Komáromi Csipkés György bibliafordításában is. Eredete Órigenész kommentárjával kezdve megtalálható Kálvinnál és különféle magyarázatokban.⁹ Ismerjük e zsoltár fordítását Melius Juhász Pétertől.¹⁰ Debrecenben ezt a zsoltárt magyarázva mondott két prédikációt a feltámadásról. Jelenlegi ismereteink szerint nincs mód az ének közelebbi hátterének megnevezésére.

A dallam választása és a feldolgozás módja arra is utal, hogy a megverselés nem kizárólag a szó szerinti értelemre tekint, vagyis a királyi lakodalom vőle-

⁸ RMKT XII/A. 8. szám, 187–207, 394–422 (jegyzetek). Bogáti Fazakas mintegy alcímként hozzáadja: „Eiusdem argumenti cum psalmo XLV”.

⁹ Vö. a részleteket Tunyogi Lehel: „Ha mindezt végigjártad, lépj magasabbra, hogy... illő lélekkel énekelhesd az Énekek énekét”. [Órigenész homíliája az Énekek énekéről]. In: *Református Szemle* 103. (2010/3), 245–265.

¹⁰ Melius Juhász Péter: *Valogatot Praedicatorum a Prophetarum et Apostolorum Irassabol, mind egeß eßtendi által való fő innekre, es minden féle süksüges dolgokrol es artikusokrol a regi és mastani Doktoroknak magyarázafoc szerint*. Török Mihál, Döbrötözömbe MDLXIII. (RMNy 196 [1].) [Zsolt 45,1–9] uo. 266–267, [Zsolt 45,10–18] uo. 286.

gényét és aráját dicsérő énekekre, hanem hajlik a jelképes értelmezésre, bár ennek csak néhány árulkodó sorban van közvetlen jele. Az utolsó fejezet óhajlásában egybeolvad az édesanya alakja a keresztyén Anyaszentegyházzal:

„Sőt bévinnélek anyámnak házában,
Ki engem tanít az ekléziában”.

Ugyanott a vőlegény ezt óhajtja: szeretete legyen olthatatlanul lángoló tűz:

„Folyóvizek is el ne boríthassák
Hozzád való szent szeretetemet,
Ezzel frisseljem élő hitemet”.

A tagoló latin feliratok („sponsa” és „sponsus”) szintén kapcsolódnak a Bibliához, ahol a lapszélen a már említett módon az „Anyaszentegyház” és „Krisztus” megjelölése található „AN.” és „CH.” rövidítéssel. A lehető legszorosabb kapcsolatot a verssorok mellett végig föltüntetett számok mutatják, s ezek a fejezetek egyes verseire utalnak. Vannak szó szerinti egyezések a bibliai szöveggel, ahol megengedi ezt a dallamra rímelés. A hetedik fejezetben egyszer tévesztésre, sorcserére gyanakodhatunk. Úgy látszik, ezt azonnal megszüntethetjük, ha a sorok így következnek egymás után:

„Szépséged torony szépséghez vetem,
Az melyen el-bé mennek sok népeid,
Esboni halastók a te szemeid”.

A kéziratban ellenben így olvassuk, ez pedig másolási hibának tűnhet:

„Esboni halastók a te szemeid,
Az melyen el-bé mennek sok népeid.”

Kapun, kaputornyon át lehet bejutni valamely városba, nem halastavon át. Azonban itt szintén a bibliai szöveghez való szoros ragaszkodás a magyarázat. Árulkodó a helynév: a Vizsolyi Biblia a latint követte: *Az te szemeid mint az Esbon béli halas tó, az foc népü kapúnál* (7,5); Vulgata: *oculi tui sicut piscinae in Esebon quae sunt in porta filiae multitudinis*; Tremellius fordítása: *oculi tui piscinis artificiosissimis ad portam frequentissima* (eltérő számozás, 6,14).

A fordítások azonban ma már nem a Jordán torkolata közelében, hegyháton fekvő és számos ciszternával körülvett Hesbón városára értik, hogy népes, hanem meghagyják a földrajzi névvel együtt a kapu Bat-rabbím nevét, vagy irányát (bat-rabbími), amerre néz. Ezen a kapun haladtak át tömegesen, amely a nevezetes és látványos halastónál volt.

Nyelvi jellemzők

A most közreadott *Énekek énekének* helyesírása azonos a genfi zsolttárok dalmájára írt egyéb énekekkel és a gyűjtemény zömével. Ezeket a nyelvi jellemzőket a verselés is mutatja, s ezért érdemes példákat szemelgetnünk. Általános az *-it* → *-ét* képző helyettesítése, például: „elégétetünk”, „erösséteni”, „ékesétette”,

„kénszerétlek”, „pusztégtattyák”, „szépétett”, „szépétgetnek”, „ulljécsatok” stb. Ezzel összhangban vannak más *é-ző* szóalakok, például: „még”, „még nem” [mígnem], „ény”, „Ényed” [ínyed], „jó ézű” stb. ezeket az *é-ző* alakokat részben megtaláljuk a Vizsolyi Bibliában is. Az ének sokszor használ hosszú mássalhangzót a kiejtés szerint írt szavakban, olyanokban is, amelyeket ma nem így mondunk. Ezek ismételten fölbukkannak, de nem következetesen, például: „eröss”, „készenn”, „Krisztussa”, „Tökélletes” stb.

Néhány elavult vagy kiveszett szójelentés is fölbukkan a verssorokban. Néhány helyen az értelem nem teljesen világos a rímelés gondja miatt, esetleg a verselő egyéni szóhasználata következményeként. A bibliai szöveg legtöbbször segít az értelem megfjtésében.

„Rólam minden fedelet elvevének”. A Vizsolyi Biblia ugyanezt a szót használja; fedél az, ami elfedez, tehát a városi őrző elvette a párját éjjel kereső menyasszony öltözékét, felső ruháját.

Úgy látszik, a vőlegény „tetemes, termetes” értelemben mondja magas termetű kedvesére: „Magasságod, mint pálma, tettetes”.

Máskor a vőlegény juhnyájhoz hasonlítja szerelme hibátlan fogsorát, szép fogait, amelyek között egy sincs hiányos, azaz páros, illetve

„Melyek mind kettősöket ellenek,
Mert meddőség nincs nekik ellenek”.

Azaz nem akadályozza meddőség azt, nem hat az ellen, hogy ikerbárányai legyenek mindegyik anyajuhnak.

Ma már csak egyes mondásokban vagy peremvidékeken hallható a „melyeszt”, azaz „lefoszt, megöl, kopaszt” ige. Ez bukkan föl ebben a játékos rímpárban, s ezért itt jobb betű szerint követnünk a kézirat eredeti írásmódját:

„Vad kecske kettős Fia két Bép melljed,
Mely lilimok közt éled, s. nem mejjed”.

Tehát fejlődnek, éledeznek, és nem apadnak el, nem sorvadnak szép melleid.

Helyesírás

Az ének leírója következetesen nem használ *ly* és *lly* betűt. Helyette végig *jj*, *lj*, *llj* látható, például: „elfojta vala” [lefolyt rajta], „fojás”, „Fojdogállj”, „hejen”, „Helljre”, „Királlj”, „Mejj” [mely], „mejj” [mell], „melljecskéje”, „melljed”, „melljed” [(meg)melyed, melyesztik], „Mejjek” [melyek], „melljek”, „Melljen”, „Melljet”, „sejmet”, „ojj” [*oly(an)*], „ulljécsatok”, „valljon” stb. Ellenben a kéziratban végig megvan a *gy*, *ny*, *ty*, például: „arany”, „Annyának”, „egygye”, „gyujtatott”, „hogy”, „kösonyü”, „lágycak”, „láthattyák”, „márvány”, „mondhattyák” stb.

Ma már idejét múltá értelmezés, de a 17. században élt, hogy a *-d* végű igéket következetesen *-dgy* alakban írja, mint: „mondgyátok”, „nyugodgyon” stb.

Külön szóba írja az igekötőt vagy összetett, ma egyetlen fogalmat jelölő szavakat, például: „bé késértem”, „bé pecsételtetett”, „bé vinnélek”, „el hagyok”, „Egy ügyük”, „fel derül”, „fel kelek”, „fel költöttek”, „ki bimbózta”, „ki könnyököl”, „le foglaltatott”, „Le menék”, „le tettek”, „meg fogják”, „meg fogván”, „meg hozta”, „meg kötelezett”, „meg láthatták”, „meg lelhessük”, „meg részegedgyetek”, „meg sértél”, „meg lépét”, „meg sem”, „alma fa”, „kő fal”, „leg szebb” stb.

Másrészt egy szónak ír ma kettőnek tekintett szavakat; máskor kötőjel nélkül hozzáteszi a megelőző szóhoz az *is* szócskát, például: „alusznakis”, „engemis”, „ezernélis”, „fiatis”, „Figeis”, „hejeinkis”, „orczaidis”, „berelemis”, „Teis”; „elne”, „Felne”, „felne” stb.

Kiejtés szerint ír egyes szavakat, például: „attam”, „eczszakájokon”, „fogattak” [fogantak, fogadtak], „fojamattya”, „emlegecz”, „illattya”, „ferkeny”, „mutogattya”, „Terjett”, „vattok”, „kerűjj ide”, „mondhatták”, „mennyünk”, „örvengyetek”, „tuthassam” stb.

Még a 19. században is hosszú magánhangzóval mondták és írták az *-úl, -ül* végződést, az ének kézírata csaknem mindenütt így jelöli: „ablaktúl”, „ablakrúl”, „azoktúl”, „fordúlt”, „rostélyokrúl”, „jukabúl” [lyukából], „fúrtyei”, „tanultak” stb.

Énekelt vers és genfi zsoltár

A hazai „ad notam” költészet azt jelenti, hogy csaknem kivétel nélkül minden verset énekeltek, éneklésre szánva költöttek. Ez az irodalomtudományban és a kritikai kiadásokban csak nehezen nyerte el méltó helyét. A dallam választása mutatja, hogy ez a Szenci Molnár és a *Psalterium Ungaricum* után néhány évtizeddel éppen úgy főleg zsoltárdallamot jelentett, mint például Ráday Pál költészetében. Ebben sokan puritánjaink törekvésének eredményét látják, holott a felvidéki evangélikus városok korai és nyomós hozzájárulásán is nagymértékben múlt, hiszen 1653-tól 1817-ig nemcsak a református, hanem az evangélikus énekeskönyvek is mindig tartalmazták a 150 genfi zsoltárt. Ennek a kézíratos gyűjteménynek első kötetében még hat, tehát összesen hét ének született zsoltárdallamra.¹¹

Meg kell még említenünk Bogáti Fazakas Miklós kéziratban maradt, újabbán kritikai kiadásban megjelent átköltését,¹² amely teljesen eltérő szemléletet képvisel, mint a most közreadott ének. Ez akrosztikus versként készült, s ezzel a feldolgozás eléggé elszakad a tartalomtól, mivel az előre megállapított betűket

¹¹ Hat- és nyolcsoros dallamokra: 6., 25., 42., 49., 102. (erre két ének is született) és 141. Az énekek kezdősora: *Adjatok dicsőséget Istennek; Aranyalma ragyogánya; Én barátim, könyörüljetelek; Könyörületesség Atyja; Noha későn jött eszemben; Ó, Jehova, kegyes Atya; Szemeim hozzád, Jehova. Stoll bibliográfiája közülük csupán az utolsót ismeri, mivel Bölcsi István ezen énekverse megvan a Gyöngyösi Pál Kolozsvárott őrzött gyűjteményében is; Stoll Béla, i. m. 187. szám, 10b–12a.*

¹² Bogáti Fazakas i. m., RMKT XII/A. 8. szám.

kellett a versszakok élére helyezni. Terjedelme 552 sor; négysoros versszakokból áll. 1584-ben keletkezett, költőileg szabadon bánik a bibliai történettel, virágénekként kezeli, Salamon és Sulamitha névvel párbeszédként fogalmazza meg. Latin és görög szöveget vesz alapul, néhol önálló kiegészítéssel, külön bevezetéssel és utóhanggal.

Énekek Énekének Könyve

versekbe szedegettetve¹³

Ad Notam Psalmus 45,

Egy szép dólgot hoz elő az én szívem

Egy szép dol-got hoz e-lő az én szí-vem,
A di-cső ki-rály-ról lesz é-nek-lé-sem,
Kit nyel-vem dí-esér nagy szép fel-szó-val,
Mint egy de-ák az í-ró pen-ná-val.
Sok-kal szebb vagy te min-den em-be-rek-nél,
Min-dent fe-lül-mulsz te szép ter-me-ted-del,
A-ja-kid-nak nagy ő ked-ves-sé-ge.
Mert meg-ál-dott az Is-ten ö-rök-ké.

A 45. genfi zsoltár dallama

¹³ Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár, Debrecen, kézirattár, R 670, I. kötet, 9a–17b. Terjedelmi okból eme I. kötet törzsanyagának ismertetésére kell szorítkoznom. Végig ugyanaz a kéz írta, mint az *Énekek énekét*. Sehol nem jelent meg a 17–18. századi éneket és imádságokat tartalmazó I–II. kötet teljes tartalomjegyzéke.

Csókolj meg engem ajakad csókjával, — Ψ . 1.
 Örvendeztes meg szerelmed borával — 2.
 Drága kenetid illatozzanak, — 3.
 Terjedt neveid harmatozzanak.
 Azért szeretnek téged a leányzók,
 Buzgó szeretettel téged arányzók,
 Vonj hát engem is, utánad futunk,
 A király ágyas-házában jutunk.

Előszámlálják te sok szép szerelmed,
 Örvendezünk és vigadunk tebenned,
 Amelyek jobbak nekünk a bornál,
 Szeretőd laknak igazságnál.
 Jeruzsálem leányi, mely szép vagytok, — 5.
 Lássátok, noha [én]¹⁴ fekete vagyok,
 Hasonlatos kédárénusokhoz
 Vagyok, pusztai sátorosokhoz.

De az Salamon ékes sátorában
 Lakozókhoz is, szép palotájában
 Vagyok mindenben én hasonlatos,
 Már valósággal azokban lakos.
 Ne nézzetek hát, hogy fekete vagyok, — 6.
 Hogy rajtam fattyú nap bélyegi nagyok,
 Mert anyámfiai rám haragván,
 Idegen szőlejét bízzák reám.

Ez az oka, hogy az magam szőlőmet
 Nem őrizhetem, úgy, mint örökömet.
 Azért így szólok: Mond meg, hol lészenn, — 7.
 Kit lelkem szeret, legelőd készenn?
 Hadd tudhassam, hol leszen nyugtod délben,
 Én kezdett nyugalmmam se légyen félben.
 Miért vonnám fel én sátoromat,
 Társaid juha mellett aklomat?

Sponsus ait

Ó, asszonyi állatok között legszebb, — — Ψ . 8.
 Én legelőm sincsen te túled messzebb.
 Júj ki hát, ne nyomd más nyáj nyomdokát
 Kecskéknek, hadd más pásztor sátorát!
 Fáraó szekerét vonó lovakhoz
 Hasonlítlak, szerelmesem, azokhoz,

¹⁴ Másolás közben kiesett egy szó a tizenegyes sorból.

Melyek igen szépek fékekben
Megszoréttatván, ékességekben.

A te orcáid is drága szép¹⁵ kövekkel
Szépen ékeskednek, illő rendekkel,
És a te nyakad aranyláncokkal
Ékeskedvén, csillagok azokkal,
Arany ékességet csinálnak néked,
Ezüstös gyöngyökkel frisselnek téged, — 11.
Úgy, hogy a király, mikor előtted
Ül, nárdus illat habzik melletted.

Sponsa ait sponso

Én szívemnek szerelmes mátkája, — 13.
Gyenge kebelem egy kötés mirhája,
Mint azt Hengedi szőlő ciprusa, — 14.
Elöttem olyan Atyám Krisztusa,
Ó, én szép mátkám, a te ékességed — 15.
Mindeneknek kedves, gyönyörűséged,
Szemed olyak, miként galamboknak,
Együgyűek, mint szintén azoknak.

Sponsus ait sponsae

Ímé, te is szép vagy, én szerelmesem, — 16.
Gyönyörűséges vagy, tökéletesen,
Zöldellő kettőnknek nyoszolyája,
Melyet frissel szerelmünk fáklyája,
A mi házainknak is gerendái, — 17.
Cédrus fákból készültek szép munkái,
És a mi mulató helyeink is,
Ciprusból csináltattak ezek is.

Caput 2. Sponsus ait sponsae

Én a Sárónnak vagyok szép rózsája, — 1.
Illatosan nyílt bimbós gyöngyvirágja,
Jegyesem pedig leányok között,
Mint a lilium, tövissek között. — 2.

Sponsa ait sponso

Én kedvesem pedig az ifjak között, — 3.
Mint az almafa erdő fái között,
Árnyékában nyugodni kívánok,
Mert gyönyörűséges az almájok.

¹⁵ A másoló kifejedte a „szép” szót, a sorok között „ jel fölött pótolta.

- Bé vészen engem lakodalmás helyre,
 Zászlóul lesz nála szívem szerelme,
 Jó borral éngem hát újétsatok,
 Jó ézű almákkal tápláljatok,
 Mert a szerelem miatt beteg szívem,
 Fejem alatt bal keze vagyon híven,
 Szerelmesemnek, és jobb kezével
 Magához szorét, kebles ölével. — 4.
- Jó borral éngem hát újétsatok,
 Jó ézű almákkal tápláljatok,
 Mert a szerelem miatt beteg szívem,
 Fejem alatt bal keze vagyon híven,
 Szerelmesemnek, és jobb kezével
 Magához szorét, kebles ölével. — 5.
- Mert a szerelem miatt beteg szívem,
 Fejem alatt bal keze vagyon híven,
 Szerelmesemnek, és jobb kezével
 Magához szorét, kebles ölével. — 6.
- Ó, Jeruzsálemnek leányi, kérlek,
 Szerelmesemet hogy fel ne költsétek,
 Míglen akarja, ő hadd nyugodjon,
 Fel ne serkentsétek, hadd aludjon,
 De, ím, hallom már szerelmesem szavát,
 Siettetí hozzám lábái nyomát. — 7.
- Ím, az hegyeken jű, szintén hozzám,
 Siet az halmokon, vigadozván. — 8.
- Szerelmesem szarvasoknak fiához
 Hasonlatos, lába ezek lábához.
 Ímé, ő áll az mi falunkon túl,
 Élesen vigyáz ránk¹⁶ az ablaktúl,
 A rostélyokrúl mutogatja magát,
 Onnét emeli én hozzám is szavát,
 Így szólván nékem: Kedves barátom!
 Halld meg, hozzád ez az én mondásom. — 10.
- Sponsus ait ad sponsam*
- Kelj fel én jegyesem, s jövel ide,
 Siess én szépem, hamar kerülj ide,
 Mert ímé, a tél s az eső elmúlt,
 Bánatos szívünk viggsságra fordúlt,
 Szép virágocskák földünkben láttatnak,
 Gelicék éneklési hallattatnak, — 11.
- A fige is gyümölcsét meghozta,
 A szőlő termését kibimbózta. — 12.
- Kelj fel hát, szerelmesem, kerülj hozzám,
 Kősziklák közt lakozó galambocskám,
 Mutasd meg nékem ékes orcádat,
 Hallattasd gyönyörűséges szódat!
 A rókákat minékünk majd megfogják,
 Kik a mi szőleinket pusztégtatják, — 13.
- Kelj fel hát, szerelmesem, kerülj hozzám,
 Kősziklák közt lakozó galambocskám,
 Mutasd meg nékem ékes orcádat,
 Hallattasd gyönyörűséges szódat!
 A rókákat minékünk majd megfogják,
 Kik a mi szőleinket pusztégtatják, — 14.
- Kik a mi szőleinket pusztégtatják, — 15.

¹⁶ Fölös szótag volt a tízes sorban a „reánk” szóalak miatt.

Megfognak fiait is azoknak,
Mert szüleink már most virágoznak.

Ó, én szerelmesem, te az enyém vagy, — 16.

Én pedig tiéd, kiknek szerelmünk nagy,
Liliomok közt mi legeltetünk,
Szerelmemmel megelégtettünk.

Mindaddig, mígnem ama nap felderül, — 17.

Minden árnyék elmúlt, üdőre kerül,
Azért hozzá térj, én szerelmesem,
Hogy bátor helyen színed nézhessem.

Caput 3. Sponsa ait ad sponsum

Ó, én lelkem, hogy van, akit te szeretsz? — 1.

Kit ágyasházadban íjjel emlegetsz?
Mert nem találok, azért felkelek,
Megkeresem ezt, kit én kedvellek.

Eljárom egészen a szorosokat,
Megszemlélem mindenütt az utakat,
De mégsem lelem, noha keresem,

Mindaddig, míg strázsákhoz érkezem. — 3.

Kiktől kérdezem: Vajon láttátok-é?

Kit lelkem szeret, tapasztaltátok-é?

Alig menék el pedig azoktól,
Mikor megtalálám őt azontúl; — 4.

Kit megfogván, nem bocsátám el, mégnem
Anyám házában lehete bévinnem,
Jeruzsálem leányit rákértem,
Fel ne költsék azt, kit békésértem.

Vox sciscitatoria de proselitibus

Kicsoda jű fel amott a pusztából? — 6.

Ki meggyújtatott tömjényből, mirhából,
Jobb illatú patika poránál,¹⁷
Noha nem különb, füst oszlopánál.

Responsio Spiritus Sancti

Ímé, anyja ez ama Salamonnak, — 7.

Izráel fiai mely körül vannak
Szám szerént hatvan erős férfiak,
Mindnyáján fegyvert fogható fiak. — 8.

¹⁷ Másolati vagy olvasati hiba lehet a kéziratban az elhibázott és rímvesztő *porából* szóalak.

- Akik eszesek az hadakozásban.
 Helyre tanúltak fegyverhordozásban,
 Viselvén fegyvert oldalaikon,
 Hogy ne féljenek éjtszakájokon,
 Akik az háló ágy körül állanak,
 Melyet Salamon készített magának — 9.
 A Libánus hegyének fájából,
 Oszlopit ezüstbűl és aranybűl.
- Bársony leplekkel megékesíttette, — 10.
 Belső részit pádimentummá tette,
 Melyet szeretettel ékesítnek,
 Jeruzsálem leányi szépétnek,
 Sionnak leányi! Ti kijűjjetek,
 Salamon királyt már most megnézzétek
 A koronában, melyet az anyja
 Szerzett, mátkáját eljegyző napra.
- Caput 4. Sponsus ait ad sponsam*
- Ímé, én szerelmes jegyesem, szép vagy,
 Ímé, szépséged kedves és igen nagy,
 Mert szemeid galambok szemei,
 Hajad Gileád gyapjak fűrtjei,
 A te fogaid nyírt juhok serege,
 Melyeket meg szépét fürdő melege,
 Melyek mind kettősöket ellenek,
 Mert meddőség nincs nekik ellenek. — 3.
- Piros ajkad, piros selymet mutat,
 Ékes beszédére nyelvednek juttat,
 Vakszemed pomagránát darabja,
 Melyet frisselt hajad fonatékja.
 Nyakad, mint Dávidnak tornya, tündöklík, — 4.
 Hunnét a fegyver ugyan kikönyöklík,¹⁸
 Ezer paizsok ott találatnak,
 Erős vitézeknek számlálatnak.
- Vadkecske kettős fia két szép melled, — 5.
 Mely liliumok közt éled, nem mellyed,
 Mindaddig, mígnem ama nap eljű, — 6.
 Árnyék elműlván, már nem jű elő,
 Mikor a mirhának hegyére mégyek,

¹⁸ A hibás szórend másolási hiba, és rímvesztést okoz:
Nyakad tündöklík, mint Dávidnak tornya.

- Hogy a temjénnek halmánn is fenn légyek,
Holott szépséged néked meglészen,
Én mátkám, szeplőd vérrel levészem.
- Ó, én jegyesem szállj le a Libánnak, — 8.
Amánnak, Szenírnek és az Hermónnak—
Hegyeiről,¹⁹ s párducok lyukábúl,
Jöjj ki, oroszlánok barlangjából!
Mert igen megseebhetéd én szívemet, — 9.
Szerelmes húgom, megsértél engemet,
Szemeidnek egy tekéntésével,
Nyakadra tett arany lánc gyöngyével
- Ó, mely igen ékes a te személyed, — 10.
Én húgom, jegyesem, kedves kegyelmed,
Drágábbak azok nékem a bornál,
Keneted szaga főszerszámoknál.
Szénméz csepegdegél szép ajakidrúl, — 11.
Téj és méz csorogdogál nyelved alól,
És a te ruháidnak illatja
Libánus illatos folyamatja.
- Én húgom, kedves jegyesem, kertem vagy,
Bérekasztetett kertem vagy, úgy maradj,
Mint a jól lefoglaltatott forrás, — 12.
És bépecsételtetett kútfolys.
Csemetéd pomagránátnak²⁰ termési, — 13.
Gyümölcsid almáskertnek gyümölcssei,
Ciprus, nárdus, fahéj, tömjén s sáfrány,
Van mirha, aloés, sok főszerszám.
- Sponsae votum*
- Ó, kertek élő vízének forrása, — 15.
Melynek Libánusról vagyon folyása,
Északi széllel serkenj fel s jöjj el, — 16.
Fújdogálj²¹ kertemre déli széllel,
Hogy folyjanak drága ézű szerszámi,
Bűven megteremjenek főszerszámi,
Jújjön szerelmes barátom ebbe,
Egye kedves gyümölcsét kertébe.

¹⁹ A kéziratban előbb „Hegyerül” volt, s így kilencesre csökkent a tízes sor. Az *i* magánhangzót a másoló pótolta.

²⁰ Az olvasati vagy másolási hiba hibás szótagszámot okozott: „Pomagránna”.

²¹ A déli szél fúj, nem folyik; e sor első szava másolási vagy olvasási hiba: „Fojdogállj”.

Caput 5. Praesentia & plausus sponsae

Bé jövék, kegyes húgom, én kertemben, — 1.
 Leszedém mirrhámat, mást, egyetemben,
 Eszem már az én lépsmézemet,
 Boromat iszom, édes tejemet,
 Jűjjetek hozzám, ti is én barátim,
 Egyetek énvélem, szerelmes társim,
 Igyatok és megrészegeđjeteđ,
 Zajongjatok ifjak, s örvendjeteđ.

Reflexio sponsae in se

Jaj nékem, mert én elaludtam vala,
 Jöllehet lelkemben vigyázok vala,
 És ímé, szerelmesemnek szava
 Kemény zörgéssel énhozzám juta,
 Mondván: Nyisd meg, nékem, szerelmes húgom,
 Kegyesem és tökéletes galambom,
 Mert az én fejem harmattal nedves,
 Hajam fonatékja azzal kedves. — 3.

Felkelék, levettem ruháimat, — 5.
 Már meg is mosogattam lábaimat,
 Mimódon öltözzem fel újobban?
 És hogy keverjem lábom a porban?
 Hát szerelmesem kezét bénýűjtotta
 Ajtóm hasadékán, s meg nem nyitotta.
 Belső részeim megindulának,
 Én bennem, hirtelen mozdulának.

Felkelék ezért, hogy szerelmesemnek
 Megnyitnám, megérzettem, hogy kezének
 Újjairúl mirha csepeg vala,
 Mely ajtóm zárját elfolyta vala.
 Megnyitván, látám, elment szerelmesem, — 6.
 [Magát elvonta éntőlem kedvesem,]²²
 Mellem megindula, lelkem, bennem,²³
 Mert vala véle kedves beszédem.

Osztán keresém, de meg nem találám,
 Nem felele nékem, noha kiáltám,
 Ottann rám találnak az őrizők, — 7.

²² Ezt a sort a bibliai vers nyomán pótoltam, hogy ezt a versszakot is lehessen énekelni a zsoltár dallamára.

²³ A fölős szótág törölése nélkül hibás a tízes sor szótagszáma: „énbennem”.

Megverének az várost kerülők,
Effelett még meg is sebessitének,
Róllam minden fedelet elvevének
Azok, akik a kőfált őrizik,
Éjszaka az utcákat kerülük.

Ekképen fordúlék az leányokhoz,
Jéruszálem városában lakókhöz,
Kiknek mondék, ha megtaláljátok,
Kérlek, szerelmesemnek mondjátok
Ezt, hogy én az szerelemnek miatta
Beteg vagyok. Azt szívemre ő hagyta.
Kik megérték kín-szeretésemet,
Kérdezék tülem szerelmesemet.

- Mondván, ó, asszonyi állatok szépe,
Micsodás a te szerelmesed képe? — 9.
Ama más szerelmetesek felett,
Hogy minket így szód megkötelezett?
Az én szerelmesem fejr és piross, — 10.
Tízezernél is szebb, mint szép papíross,
Az ű feje, mint az arany, drága, — 11.
Fekete haján van fodrossága.
- Szemei, mint az szeléd galamboknak, — 12.
Kik az víz körül örvendnek magoknak,
Melyek téjben megmosattattanak,
És rendesenn bé foglaltattanak.
Az ű orcái szép fűek²⁴ táblái,
Kertemnek nevedett szép plántái,
Ajaki, mint lilium, fejérek,
Mint drága olaj, lágyak s kövérek.
- Az ő kezében vannak aranygyűrűk, — 14.
Kövesek, melyek mind jácint színűk,
Hasa zaffíruskő ékessége,
És elefánttetem fejérsége,
Szárrai márvány oszlopon állanak, — 15.
Arany fundámentumra rakattanak,
Tekénteti Libán' magassága,
Tettetőssége, mint a cédrusfa.
- Az ű énye édess és használatos — 16.
Mindenestül fogva, és kívánatos,

²⁴ Lehetséges, hogy a „fűek” másolási hiba az ismétlődő „fűvek” szóalakkal szemben.

- Ímé, az égi szép szerelmesem
 Ez, Jéruzsálem leányi, jegyesem
 Ezekre szóllának: Hát hová lépe — 17.
 Szerelmesed, ó, asszonyoknak szépe?
 Hová fordúlt? Jövel, hadd keressük,
 Véled együtt őtet meglelhessük!
- Mondék: Jegyesem kertében érkezett, — 18.
 Drága fűvek tábláihoz férkezett,
 Hogy az kies kertekben lakozzék,
 Lilliomot szedvén, mulatozzék.
 Én egyedül szerelmesemé vagyok, — 19.
 Szerelmesem enyém, mást csak elhagyok,
 Ki lakozik liliomok között,
 És vélem is, tudom,²⁵ ott fog kezét.
- Caput 6. Sponsus recitat encomia sponsae*
- Szép vagy, én mátkám, mint a Tircá város, — 1.
 Ékes, mint az jéruzsálemi lakos,
 Mint zászlós tábor, oly rettenetes,
 Rettenetességed nevezetes,
 Nézz én reám, kegyes két szememmel, — 2.
 Vidámíttassam vidám nézéseddel,
 Szép hajad kecskéek serege, gyapja,
 Mely Gileád zöld fűvét harapja.
- Fogaid juhnyájhoz hasonlatosok,
 Mint vízből jöttek, oly kívánatosok,
 Melyek mind kettősöket ellenek,
 Mert meddőség nincs nekik ellenek,
 Vakszemed pomagránátnak darabja, — 4.
 Melyet kedveltet hajad fonatékja.
 Hatvan királyné is véled nem ér, — 5.
 Nyolcvan ágyas és sok leány²⁶ sem fér.
- Az én egyetlen egy galambocskámat — 6.
 Az én szépemet, kedves húgocskámat
 Ki ű anyjának egyetlen eggye,
 Méltó, kívánt szerelmét megszedje,
 Mihelyen az leányzók megláthatják,
 Akarják, hogy őt boldognak mondhatják,²⁷

²⁵ Fölös, kihúzott szó: „tudom < hogy > ott...”

²⁶ Fölös, kihúzott szótag: „Leán< zó>...”

²⁷ Ide jobban illene a „mondhassák”; viszont a rímelés kedvéért nem így van.

- Királyné asszonyok is tisztelik,
Szemérmét az kik szemén viselik.
- Ama micsoda? Ki, mint hajnal, látszik, — 7.
Mint az szép hóld, és tiszta nap, úgy tetszik,
Mint zászlós tábor, oly rettenetes,
Ezekre nézve ő kellemetes,
Lemenék az szépem tisztúlt kertekre, — 8.
Hogy szemeimet vetném zöld fűekre,
Nézém az szőlő, ha virágzik-é?
Pomagránát termése látszik-é?
- El nem végezhetém gondolatomat, — 9.
Mert midőn cselekedném szándékomat
Engedelmes népem szekerébe
Elmém ülteté, csendes ölébe.
Ó, Sunamitból való, jövel, térj meg, — 10.
Térj meg, térj meg, mondom mégis, hogy térj meg!
Hogy nézzünk mi mindnyájan tégedet,
Súnamitban tábori sereget.
- Caput 7. Continatio encomii sponsae*
- Ó, fejedelem leánya, mely szépek — 1.
A te sarús lábaid, bizony épek,
Tomporod kerületi olyanok,
Mint bölestül kősöntyű csinálmányok,
Mint szép kerekdéd csészécske, köldököd, — 2.
Nedvesség nélkül soha nem szükölköd,
Hasad liliumokkal kerétett
Gabona asztag, melyet szépétett.
- Vadkecske kettős fia két szép melled, — 3.
Mely liliumok közt éled, s nem melyed,
Nyakad fejér, mint elefánt tetem, — 4.
Szépséged torony szépséghez vetem,
Esboni halastók a te szemeid,
Az melyen el bé mennek sok népeid,
Orrod hasonló Libán' tornyához,
Mely közelget Damaskus utához.
- Kármelushoz vont hajad ékessége, — 5.
Hajad fonatékja, bársony szépsége,
Akarmely királyt is járásában
Megkötnél véle, utazásában.

- Mely igen szép vagy gyönyörű szerelmem, — 6.
 Ékes, és azért kedves melléd kelnem,²⁸
 Magasságod, mint pálma, tettetes,²⁹ — 7.
 Melled szőlőgerézd, kellemetes
- Mondék, felhágok én e pálmafára, — 8.
 Vetem kezeimet felnőtt ágára,
 Melleid szőlő gerézdnek lesznek,
 Órrod almától illatot vésznek,
 És a te ényed, mint jó illatú bor,
 Mely egyenes gyönyörúségekkel forr,
 Melytől akik alusznak is, szólnak,
 Belső részeire ha oszolnak.

Applausus sponsae

- Én csak az én szerelmesemé vagyok —
 Ő engem kíván, azért mást elhagyok,
 Jövel, szerelmem, menjünk mezőre,
 Tallóra, szép mulatság szerzőre,
 Felkelvén onnan, menjünk a szőlőkben,
 Lássuk bimbó szem van-é a vesszőkben, — 12.
 Van-é virág a pomagránáton,
 És bűv termés a mandragórákon?
- Ott közölöm az én szerelmem tevéled, — 13.
 Kedves gyümölcsömmel töltöm kebeled,
 Mert vadnak minden drága gyümölcsök
 Ajtónk előtt, számunkra tett kincsek,
 Ó, én szerelmesem, néked tartottam
 Melyekből másnak részt soha nem adtam,
 Ezek pedig mind újjak és mind ók,
 Néked, szívemnek kedvére valók.

Caput 8. Collocutiones sponsi cum sponsa

- Vajha lennél már nékem atyámfia, — 1.
 Édesanyám tején tartatott fia,
 Ha találnálak, megcsókolnálak,
 Meg sem utálnál, én sem unnálak,
 Sőt bévinnélek anyámnak házában, — 2.
 Ki engem tanít az ekléziában,
 Adnék néked bort, drága fűvekkkel,
 Pomagránát levét merítéssel.

²⁸ A másoló kifejedte ezt a sort, utólag apróbb betűvel szorította be két sor közé.

²⁹ Ismételten előfordul a „tettetes” szó, amely talán elírás, vagy másolási hiba az ide jobban illő „termetes” helyett.

A te balkezed fejem alatt lészen, — 3.
 Jobb kezed gyengén meg is ölel készen.
 Jéruzsálem leányi, kényszerétek, — 4.
 Szerelmesemet fel ne költsétek!

Sciscitatio proselitarum

Ímé, az pusztából jó! Kicsoda ez? — 5.
 Aki támaszkodott szerelmeséhez,
 Kit almafa alatt felköltöttek,
 Ott fogadtak, s világra tettettek.³⁰

Verba sponsi sponsam

Tégyed szívedre az én bélyegemet, — 6.
 Pecsétül karodon viselj éngemet,
 Hadd légyen erőss én szeretetemet,
 Azmellyel tehozzád viseltetem.
 Légyen oly búzgó, mint halál s koporsó,
 Légyen a szerelem is nem utólsó,
 Annak szénei, mint láng, tüzessek,
 Légyenek hozzám, szívem, élessek.

Hogy sok vizek soha el ne ólthassák,
 Folyóvizek is³¹ el ne boríthassák,
 Hozzád való szent szeretetemet,
 Ezzel frisseljem élő hitemet,
 Sőt valaki minden jószágával
 Ezért kínálna drága marhájával
 Légyen ez szerelem ellen semmi,
 Csak olyan, amit félre kell tenni.

Consolatoria vox sponsae

Vagyon még nekünk egy kicsin szép hígunk — 8.
 Kinek még mellecskéje sincs, ki fogjunk,
 Mit cselekedjünk ez mi hígunkkal?
 Midőn felőlle szólnak magunkkal,
 Ha épületi, mint kőfal, oly lészen, 9.
 Ezért palotát kezünk reá téssen,
 De ha forgó ajtó talál lenni,
 Cédrussfával kell erősséteni.

Mikoron olyan lészek, mint egy kőfal, — 10.
 A mellem is vetékedik tornyokkal,
 Akkor előtted szép ékességet

³⁰ Másolási hiba, értelmileg kétséges: *le tettek*.

³¹ Kifeledett, és a helyes szótagszám miatt utólag betoldott szó.

- Bársonnyal nyerek, és csendességet.
Szőleje is vala a Salamonnak, — 11.
Kövére helyen vólt ültetése annak,
Adván ez szőlőt a pásztoroknak,
Ezer siklust fogtak ők magoknak.
- Azért szőlőmre, mely csak én reám néz, — 12.
Magamnak ezután szorgos gondom lész,
Melyből Salamon ezeret végyen,
Kétszáz siklus őrzőké légyen,
Ó, te, ki lakozol Ím ez kertekben, — 13.
Te társaidnak gyönyörűségekben,
Azoknak nyilván hirdess engemet,
Ki te szódra tartanak figyelmet.
- Jűj már énhozzám, ó, én szerelmesem,
Vadkecskékhez légy hasonló, kedvesem!
Légy hasonlatos szarvas fiához,
Lábaid is szabjad ő gyors lábához,
Hogy mint ők hágják a magass hegyeket,
És ott keresik legelő helyeket,
Te is, a zöldellő fűvek hegyén
Legeltettedél, ékes tetején.

* * *

Felhasznált irodalom

Levéltári forrás

Énekek Énekének Könyve versekbe szedegettetve. Ad Notam Psalmus 45, Egy szép dólgot hoz elő az én szívem. Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár, Debrecen, kéziratár, R 670, I. kötet, 9a–17b.

*

Melius Juhász Péter: *Valogatot Praedicatorum a Prophetarum et Apostolorum Irassabol, mind egeß eßten-dő által való fő innepekre, es mindenféle süükséges dolgokrol es artikulusokrol a régi es mastani Doktoroknak magyarazafoc íserint.* Török Mihál, Döbrötözömbö MDLXIII. (RMNy 196 [1].)

Bogáti Fazakas Miklós *históriás énekei es bibliái parafrázisai (Énekek éneke, Mózesi diadalversek, Jób könyve), 1575–1598.* Sajtó alá rendezte Ács Pál, Pap Balázs, Szentmártoni Szabó Géza et al. Balassi Kiadó, Budapest, 2018. (Régi Magyar Költők Tára XIII/A, XVI. századi magyar költők művei, Új folyam), 8. szám, 187–207, 394–422 (jegyzetek).

Stoll Béla (összáll.): *A magyar kéziratós énekeskönyvek es versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840).* 2. javított es bővített kiadás. Balassi Kiadó, Budapest 2002.

Tunyogi Lehel: „Ha mindezt végigjártad, lépj magasabbra, hogy... illő lélekkel énekelhesd az Énekek énekét”. [Órigenés homiliája az Énekek énekéről]. In: *Református Szemle* 103. (2010/3), 245–265.

Tseméid Pomagrámat tseméi 13.
 Grünölésid alma's kerekek grünölésid
 Friprens, Nardus, Fajfej, Fomjon s: Safrány
 Van Myrcha, Aloës, Sol Főberbám
 Sponsa votum

Oh Kerekek élő Vízének forrassa 15.

Mejnek Libanusról ragyon. fájása
 Eszati Béttel Serkény fel s. jöjj el 16:
 Fogydugály berteomre Déli Béttel
 Hogy Lótljanak drága özü Főberbám
 Érvénem meg terejenek Fő Berbám.

Jüjjen Berelmes Baratom ebbe
 Egye kedves grünölésid kerebbe
 Cap: s. Presentia & Plansus Sponsa.

Bé jörék kegyes Kugom én kereken. 1.
 Le Szedem Myrrbám at mást egyetemben
 Eszem már az én Leves mésemé

Boromat isszom Édes tejemet
 Jüjjetek hozzám tuis én Barátom
 Egretel én velem Beames Tájfám.
 Ígyvöl és meg részegégretel
 Fajgyajacok Ifjak s. örvegretel
 Reflexio Sponsa in Se.

Jaj nékem mert én elaluttam vala
 Döllehetet lelkemben Vigrázás vala
 És ime Berelmesemnek Bara
 Kemény Zörgéssel én hozzám jura.

Beregszászi Tóth Péter gyűjteményének egy lapja helyesírási sajátosságokkal, beiktatott latin címekkel és egy előírással: „szerelmes” helyett „szermes”.

This poem was composed by an unknown author to be sung according to the Geneva tune of the 45th Psalm (first published in 1545). The poem has never been published previously, having survived in an 18th century collection of biblical histories, in versified form, together with other prayers and Reformed church hymns. The main ideas of this poem clearly differ from the earlier version of the Song of songs composed in 1584 by an unitarian poet, Miklós Bogáti Fazakas.

The 18th century poet was possibly a young minister or a college teacher. It is uncertain, but not impossible, that the author was a former student of the Debrecen Reformed College, since more than twenty members of the family, which preserved this manuscript, had studied in Debrecen between the middle 17th and the 19th centuries. This poem is the closest possible versification of

the Hungarian version of the biblical text according to the Bible of Vizsoly from 1590, available in later editions. The poem does not emphasise that this biblical book would refer to the relationship between Christ and his Church. However, the Latin titles added all over the sections, identified as belonging to Bride and Bridegroom, or Sponsus and Sponsa, reflect the same allegorical view, following father Origen, and usually adopted by Protestant commentators, including Calvin.

Keywords: Song of songs in Hungarian, Canticum canticorum in Hungarian, biblical paraphrases, Hungarian Reformed poetry.